

Magdalena Komorowska

 <https://orcid.org/0000-0001-7078-9543>

Uniwersytet Jagielloński
Kraków, Polska

Cyfrowe edytorstwo naukowe w stronę infrastruktury*

Digital Scholarly Editing Towards Infrastructure

Abstract: Digital scholarly editing is a rapidly growing field that aims to produce and make available in a digital environment scholarly texts. It requires an interdisciplinary approach, combining traditional philological methods with modern technologies such as XML markup language and the TEI practice. The transfer of texts from manuscript and printed form to digital form involves deep remediation, data modelling and adaptation for interactive presentation. Digital editions not only enable novel ways of text analysis but also increase the accessibility and functionality of scholarly editions. The development of this field opens up new perspectives for literature research and scholarly editing. Various projects are underway in Poland, including the scholarly edition of the writings of Piotr Skarga and the Jagiellonian Digital Platform. The key challenges are funding, long-term maintenance of resources and formalisation of publication procedures.

Keywords: digital editions, digital humanities

Abstrakt: Cyfrowe edytorstwo naukowe to dynamicznie rozwijająca się dziedzina, której celem jest udostępnienie w środowisku cyfrowym naukowo opracowanych tekstów. Wymaga ono interdyscyplinarnego podejścia, łączącego tradycyjne metody filologiczne z nowoczesnymi technologiami, takimi jak języki znaczników XML i standard TEI. Przeniesienie tekstów z postaci rękopiśmiennej i drukowanej do formatu cyfrowego wiąże się z głęboką remediacją, modelowaniem danych oraz dostosowaniem ich do interaktywnej prezentacji. Cyfrowe edycje nie tylko umożliwiają nowatorskie sposoby analizy tekstów, lecz także zwiększają ich dostępność i funkcjonalność edycji naukowych. Rozwój tej dziedziny otwiera nowe perspektywy dla badań nad literaturą i edytorstwem naukowym. W Polsce realizowane są różne projekty, m.in. Naukowa edycja pism Piotra Skargi czy Jagiellońska Platforma Cyfrowa. Kluczowe wyzwania to finansowanie, długoterminowe utrzymanie zasobów oraz formalizacja procedur publikacyjnych.

Słowa kluczowe: edycje cyfrowe, humanistyka cyfrowa

* Artykuł powstał w ramach realizacji na Uniwersytecie Jagiellońskim projektu flagowego Digital Humanities Lab (kierownik Jan Rybicki, z-ca kierownika Agata Kwaśnicka-Janowicz).

Artykuł ukaże się równolegle w tomie *Filologia – od/nowa. Język, literatura, kultura w epoce cyfrowej*, red. T. Bilczewski, K. Górniak-Prasnal, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2025 [w druku].

Cyfrowe edytorstwo naukowe to zbiór działań naukowych i czynności technicznych prowadzących do wytworzenia cyfrowej edycji naukowej. Niezależnie od teoretycznego spojrzenia na tekst, a więc jego definicji i ściśle z nią związanej metodologii, edycje cyfrowe przygotowywane są w środowisku cyfrowym, z wykorzystaniem możliwości technologii i z myślą o udostępnieniu w cyfrowych mediach. Oznacza to, że edycje cyfrowe nie można przekształcić w drukowaną publikację książkową ani w dokument typu PDF itd. bez utraty części informacji i funkcjonalności (Sahle, 2016; Schillingsburg, 2020).

W kontekście edytorstwa naukowego dzieł literackich pojawienie się nowego paradygmatu medialnego okazało się szczególnie przydatne w przypadku edycji powiązanych z nurtem krytyki genetycznej albo takich, które dotyczą dzieł niedokończonych lub nieopublikowanych. Środowisko cyfrowe pozwala bowiem tworzyć edycje bardziej rozbudowane niż te wydawane drukiem i ocalić znacznie więcej informacji zawartych w dokumentacji procesu twórczego, tak ważnej dla krytyki genetycznej. Możliwości środowiska i paradygmatu cyfrowego wywołały również debatę nad założeniami teoretycznymi edytorstwa naukowego w ogóle, zwłaszcza w literaturoznawstwie anglosaskim, w którym szeroko dyskutowane były kwestie ontologii tekstu i statusu edytora. Narzędzia cyfrowe dawały wielu teoretykom nadzieję zmiany sposobu myślenia o edytorstwie naukowym, odejścia od edycji opartych na rekonstruowanym, a w skrajnych przypadkach eklektycznie konstruowanym przez edytora tekście głównym (ang. *reading text* – tekst do czytania) i stworzenia edycji pokazujących zmienność bądź też płynność tekstu w procesie jego transmisji. Dyskusje te odbiły się szerokim echem również w Polsce, nie wolno jednak zapominać, że w środowisku cyfrowym można przygotować też edycje czerpiące z tradycyjnej metodologii (Cybulski, 2014, 2016, 2017; Bem, 2016, 2022; McGann, 2016; Bryant, 2020; Kruszewski, 2021; Ohge, 2023).

Cyfrowa edycja naukowa wiąże się z remediacją do formatów cyfrowych tekstów zachowanych w postaci dokumentów rękopiśmiennych i drukowanych. Teksty te powstawały z myślą o udostępnianiu za pomocą tradycyjnych nośników (zwykle był to zapis na papierze) i cechują

się dyskursem właściwym dla tych mediów, a przeniesienie ich do środowiska cyfrowego jest zabiegiem radykalnym. Przyjęcie paradygmatu cyfrowego wymusza m.in. spojrzenie na tekst opracowywanego dokumentu jak na dane, wymagające częściowego ustrukturyzowania według określonego modelu. Tworzy się go na podstawie analizy i definiowania danych. W zależności od rodzaju dokumentów (np. gatunku piśmiennictwa) będących przedmiotem naukowej edycji cyfrowej oraz założeń metodologicznych i celów wydania (edycja dokumentacyjna, krytyczna, badawcza) modelowanie obejmuje szereg różnych elementów związanych ze strukturą dokumentu i delimitacją tekstu (zależnie od gatunku piśmiennictwa i konwencji jego wizualnej reprezentacji), metodologią (edycja genetyczna, krytyczna itd.), a także z przewidywanymi funkcjami edycji (np. przeszukiwanie za pomocą indeksów osób i miejsc, przeszukiwanie fasetowe, hiperłącza wewnątrz edycji i do zasobów zewnętrznych, powiązanie różnych form podawczych tekstu).

Modelowanie danych pozwala na dobranie narzędzi cyfrowych odpowiednich do dokumentów będących przedmiotem edycji. Najpowszechniejsze jest obecnie wprowadzanie metadanych za pomocą języka znaczników XML według standardu opracowanego przez TEI Consortium (2023). Znaczniki zarazem opisują i strukturyzują dane tekstowe, umożliwiając ich skuteczne przetwarzanie, w tym wizualizację za pomocą interfejsu użytkownika (ang. *graphical user interface* – GUI), bez którego edycja cyfrowa jest wprawdzie zrozumiała dla maszyny, ale słabo czytelna dla człowieka. Metadane w połączeniu z interfejsem pozwalają projektować nie tylko lekturę tekstu, lecz także całościowe doświadczenie użytkownika (ang. *user experience* – UX) (zob. Spadini, Barabucci, Turska, 2017). Cyfrowe edytorstwo naukowe adaptuje na swoje potrzeby wiele istniejących narzędzi elektronicznych przydatnych na różnych etapach opracowywania edycji. Stopniowo rozwijane są też specjalistyczne narzędzia, tworzone z myślą o tego typu działalności.

Korzyści, jakie mogą przynieść dobrze opracowane cyfrowe edycje naukowe, są oczywiste – od łatwiejszego dostępu do informacji, po użycie tekstu edycji do rozmaitych badań za pomocą narzędzi cyfrowych – a ich liczba systematycznie się zwiększa, choć w ciągu ostatnich 10 lat

dzieje się to podobno nieco wolniej (Kurzmeier i in., 2024). Każda edycja naukowa to projekt wymagający wieloletnich przygotowań i pracy, angażujący z reguły cały zespół badaczy. W przypadku edycji cyfrowej oprócz standardowych działań edytorskich konieczne jest zaznajomienie się z nowymi narzędziami i standardami, a także opracowanie właściwie od zera całego procesu publikacji, którego wynikiem jest udostępnienie edycji czytelnikom w Internecie. W przypadku cyfrowych edycji naukowych proces publikacji nie jest w żaden sposób ustalony ani sformalizowany, podobnie jak zasady ewaluacji (Komorowska, 2025). Edycje tego rodzaju powstają bowiem w oderwaniu od systemu publikacji akademickich, kształtowanego przez instytucje i wydawnictwa naukowe. W związku z tym zasadnicze trudności cyfrowego edytorstwa naukowego to finansowanie oraz zachowanie dostępności opracowanych danych.

W kierunku infrastruktury

Wskazanych powyżej trudności nie można rozwiązać na poziomie pojedynczych edycji, niezależnie od technologicznego zaawansowania i naukowego rozmachu danego przedsięwzięcia. Ostatnie trzydziestolecie to czas kształtowania standardów i tworzenia narzędzi. Kluczową rolę w ich wykuwaniu odegrało TEI Consortium, poza tym cyfrowe edytorstwo naukowe rozwijało się przede wszystkim w ramach niepowiązanych ze sobą projektów. Obecnie nie ma już jednak wątpliwości, że jeśli cyfrowe edycje naukowe mają dalej powstawać i uzyskać należyty im status pełnoprawnych publikacji naukowych, to potrzebne są rozwiązania na poziomie infrastrukturalnym (Pierazzo, 2019; Komorowska, 2025). Rozumiem przez to tworzenie i utrzymywanie platform przeznaczonych do cyfrowych edycji przez instytucje naukowe oraz dalsze wypracowywanie, kodyfikowanie i upowszechnianie dobrych praktyk i standardów. Można już wskazać pewną liczbę infrastrukturalnych przedsięwzięć, których inicjatorzy obrali kilka różnych dróg, tworząc

instytucjonalne środowiska pracy i platformy do publikacji, zestawy narzędzi do opracowania i publikacji cyfrowych edycji naukowych albo programy do wizualizacji edycji.

Pierwszą drogę, polegającą na stworzeniu środowiska pracy i platformy do publikacji edycji, obierają przede wszystkim instytucje naukowe w krajach europejskich. Warto wymienić tutaj m.in.: Heidelberg Digitale Editionen (heiEditions) Uniwersytetu w Heidelbergu (Universitätsbibliothek Heidelberg, 2025), platformę eLaborate stworzoną przez Huygens Instituut (eLaborate, 2014), Digitale Bibliothek rozwijaną przez Herzog August Bibliothek w Wolfenbüttel (2025) czy TEI Panoramę – platformę edytorską w ramach Nowej Panoramy Literatury Polskiej Instytutu Badań Literackich PAN (TEI Panorama, 2023), a także repozytoria takie jak ARCHE (2020) utrzymywane przez Österreichische Akademie der Wissenschaften (ACDH-CH, 2025). Wspólnym celem tych projektów jest zapewnienie edytorom-naukowcom niezbędnego wsparcia technicznego w procesie opracowywania edycji oraz jej publikacji. Cztery pierwsze można nazwać, idąc za twórcami TEI Panoramy, manufakturami edycji nastawionymi przede wszystkim na projekty edytorskie o stosunkowo niewielkim poziomie skomplikowania (Szleszyński, 2023; Szulińska, 2023, 2024). Każdy z nich udostępnia edytorom własne narzędzia do publikacji, a czasem także opracowania tekstu w standardzie TEI XML, najpowszechniej dziś stosowanym. ARCHE to przede wszystkim repozytorium danych z podstawowymi możliwościami wizualizacji przechowywanych w nim edycji. Projekty z Niemiec, Austrii i Holandii są nastawione na współpracę z badaczami z różnych instytucji, choć Herzog August Bibliothek rozwija swoją platformę z myślą o edycjach na podstawie własnych zbiorów. Warszawska NPLP stopniowo poszerza krąg edytorów, z którymi współpracuje, wychodząc poza instytucjonalne ramy IBL PAN.

Druga droga rozwoju polega na opracowaniu infrastruktury do wytwarzania edycji niepowiązanej z konkretną instytucją naukową, mającej docelowo służyć różnym podmiotom lub samodzielnym badaczom. Tego rodzaju zestawy narzędzi tworzone są przez

międzyinstytucjonalne konsorcja, w powiązaniu z narodowymi węzłami DARIAH, jak niemiecki TextGrid, za którego pomocą przygotowano i opublikowano co najmniej kilka dużych edycji (TextGrid Consortium, 2006–2014), albo obiecująco się zapowiadający włoski Digital Philology Hub, nastawiony przede wszystkim na krytyczne edycje tekstów antycznych. Warto wymienić tutaj również projekt Linked Editing Academic Framework (LEAF), rozwijany dzięki finansowemu wsparciu instytucji z USA i Kanady. Budowane w ramach tego projektu wirtualne środowisko badawcze (ang. *virtual research environment* – VRE) składa się z kilku stopniowo udostępnianych modułów i ma służyć różnego rodzaju publikacjom akademickim, nie tylko cyfrowym edycjom naukowym (LEAF-VRE, 2024). Wymienione narzędzia są dostępne na otwartych licencjach dla wszystkich chętnych. Wsparcie i przestrzeń do publikacji zapewnia również komercyjna platforma Transkribus, powiązana z chętnie używanymi narzędziami AI do rozpoznawania pisma ręcznego i drukowanego (Hałaczkiwicz, 2024).

Możliwa jest także trzecia droga, czyli opracowanie narzędzi przeznaczonych przede wszystkim do publikacji edycji cyfrowych z kodowanych w języku XML. Samo opracowanie danych odbywa się za pomocą innych narzędzi, głównie programów do edycji XML. Do najpopularniejszych rozwiązań tego rodzaju należą Edition Visualization Technology (EVT; Roselli Del Turco, 2013) oraz TEI Publisher (2025). Narzędzie EVT, rozwijane przez zespół pod kierunkiem Roberta Rosellego Del Turco przy uniwersytetach w Turynie i Pizie, jest dostępne dla każdego i pozwala na uzyskanie wizualizacji edycji zakodowanych w standardzie TEI. Obecnie testowana jest trzecia wersja programu, wzbogacona o nowe moduły umożliwiające publikację edycji rękopisów i dokumentów przygotowanych wedle założeń typowych dla edycji krytycznych, a także – jak piszą twórcy – edycji genetycznych. Program jest popularny przede wszystkim wśród edytorów we Włoszech. Innym coraz powszechniej stosowanym narzędziem jest TEI Publisher, również dostępny na otwartych licencjach, tworzony przez Wolfganga Meiera i Magdalenę Turską. Podobnie jak EVT pozwala

znacząco obniżyć koszty publikacji edycji online, zwłaszcza w przypadku mniej skomplikowanych projektów. Twórcy TEI Publishera, za którego pomocą opublikowano już kilkadziesiąt edycji, podkreślają konieczność korzystania ze standardów, które pomagają zapewnić długie trwanie projektów. Godne uwagi jest, że wokół TEI Publisher powstała międzynarodowa społeczność użytkowników prywatnych i instytucjonalnych, zapewniających sobie nawzajem wsparcie (e-editiones.org, 2025).

Wszystkie wskazane powyżej działania mają kilka cech wspólnych. Po pierwsze, są zakorzenione w jednym standardzie opracowania danych TEI XML. Obecnie jest to najpowszechniejszy standard dla cyfrowych edycji naukowych, pomimo pojawiających się od czasu do czasu głosów krytycznych pod jego adresem. Po drugie, wszystkie przywołane platformy i narzędzia wymagały zdefiniowania, czym jest typowa cyfrowa edycja naukowa z punktu widzenia struktury i wypełniających ją elementów, tak by możliwe było wielokrotne wykorzystanie tego samego rozwiązania technicznego. Nigdzie nie znajdziemy definicji sformułowanej wprost, ale powtarzalność elementów i reprezentacji wizualnej w poszczególnych projektach uprawnia do takiego wniosku¹. Po trzecie wreszcie, niezbędnym etapem wszelkich działań na poziomie infrastrukturalnym jest ustalenie i opisanie kolejnych kroków pracy nad edycją cyfrową. Podobnie jak w przypadku przygotowania i publikacji edycji drukowanej jest to proces skomplikowany i angażujący wiele osób, dotychczas jeszcze daleki od standaryzacji i dla większości edytorów-naukowców wcale nieoczywisty. Tego rodzaju wewnętrzny przewodnik, opisujący etapy tworzenia cyfrowych edycji naukowych w ramach projektu Proto4DigEd, katalogujący dobre praktyki oraz zawierający poradnik użytkownika wybranych narzędzi (Transkribus, TEI Publisher), udostępnia Zentrum Digitale Editionen & Editionsanalytik przy Universität Zürich (Zimmerman, Baumgartner, 2024).

¹ Dla zainteresowanych poszukiwaniem cech wspólnych dobrym drogowskazem może być formularz oceny edycji cyfrowych opracowany przez Institut für Dokumentologie und Editorik (RIDE, 2025).

Laboratorium Edytorstwa Cyfrowego i Jagiellońska Platforma Cyfrowa

W październiku 2022 roku rozpoczęła się realizacja projektu Digital Humanities Lab, w którego ramach działa Laboratorium Edytorstwa Cyfrowego (LabEdyt). Jego głównym celem jest stworzenie środowiska pracy i platformy do publikacji cyfrowych edycji naukowych mającej zaspokajać przede wszystkim potrzeby badaczy z Uniwersytetu Jagiellońskiego, ale otwartej również na projekty spoza macierzystej uczelni (JPC, 2024). Laboratorium to głównie edytorzy-naukowcy, w związku z czym oprócz stworzenia załączka uniwersyteckiej infrastruktury do edycji cyfrowych postawiliśmy sobie za cel realizację kilku projektów pilotażowych, dających okazję do wypróbowania różnych rozwiązań technicznych, poznania narzędzi umożliwiających opracowanie i publikację edycji oraz wypracowania i kodyfikacji dobrych praktyk, standardowych przepływów pracy i szkolenia edytorów.

Planowanie i koordynacja prac związanych z tworzeniem platformy, toczących się we współpracy z zespołem informatyków, wyraźnie uzmysławiają, w jak dużym stopniu edytorstwo naukowe, zwłaszcza w polskiej humanistyce, jest dziś dziedziną praktyki. W ostatnich latach wprawdzie ożywiła się dyskusja teoretyczna, jednak liczba aktualnych opracowań kodyfikujących obowiązujące standardy edytorskie, nie wspominając już o teoriach tekstu, które stanowiłyby ich podstawę, pozostaje znikoma. Tymczasem tworzenie możliwie uniwersalnych rozwiązań technicznych wymaga w pierwszej kolejności jasnego określenia, czym właściwie jest cyfrowa edycja naukowa jako publikacja i jako medium. Konieczne staje się zdefiniowanie ogólnej struktury edycji oraz jej komponentów, tych niezbędnych i tych opcjonalnych. Dalszy namysł musi, jak wspomniano, prowadzić do wyodrębnienia struktury edycji typowej i wypracowania modelu, który pozwoli obsłużyć jak największą liczbę projektów. Wszystkie opisane powyżej przedsięwzięcia

infrastrukturalne – choć rozwijane w różnych kontekstach i różniące się rezultatami – opierają się na tego rodzaju refleksji metodologicznej i analizie praktycznych potrzeb edytorskich. Projekty pilotażowe, wykorzystywane w Laboratorium do tworzenia dobrych praktyk oraz testowania narzędzi i rozwiązań, to rewitalizacja Biblioteki Literatury Staropolskiej i Nowołacińskiej, edycja fragmentu *Moraliów* Wacława Potockiego oraz edycja korespondencji Szymona Laksa z Oficyną Poetów i Malarzy.

Biblioteka Literatury Staropolskiej i Nowołacińskiej to inicjatywa mająca na celu zabezpieczenie oraz ponowne udostępnienie cyfrowe edycji tekstów dawnej literatury polskiej i łacińskiej, które przez lata odgrywały istotną rolę w upowszechnianiu źródeł do badań nad kulturą i piśmienictwem dawnej Rzeczypospolitej. Biblioteka zostanie uruchomiona jako Neolatina Sarmatica, nowe repozytorium dla edycji dzieł nowołacińskich, a zainauguruje je Cochanovius Latinus, czyli edycja wszystkich dzieł łacińskich Jana Kochanowskiego z przekładem polskim oraz komentarzem filologicznym i rzeczowym. W pierwotnej wersji (jako Jan Kochanowski, *Dzieła łacińskie. Edycja krytyczna*) opracowany został w latach 2006–2011 w ramach projektu finansowanego przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego pt. „Twórczość Jana Kochanowskiego w kontekście nowołacińskiej literatury europejskiej i polskiej” (PB 2315/H03/2006/31, 2006–2010), którym kierowała Grażyna Urban-Godziek. W 2011 roku była to pierwsza naukowa komentowana edycja krytyczna dzieł łacińskich Jana Kochanowskiego (Urban-Godziek, red., 2011, red., 2024). Celem naszych działań jest nie tylko migracja edycji na nową platformę, lecz także jej technologiczne odświeżenie przez zastosowanie aktualnych standardów kodowania oraz modernizację struktury danych i interfejsu (tzw. *remake*). Projekt ten stwarza też możliwość opracowania narzędzi pozwalających na publikowanie edycji wielojęzycznych lub zawierających różne warianty tekstu.

Edycja *Moraliów* to przykład edycji naukowej z rozbudowanym komentarzem filologicznym i kilkoma formami podawczymi tekstu (faksymile, transliteracja i modernizująca transkrypcja). Dzieło trafiło już w przeszłości na edytorski warsztat, ale dostępne edycje drukowane

nie spełniają współczesnych wymogów naukowości. Żadna nie była też wyposażona w filologiczny komentarz². Na potrzeby edycji przygotowywanej w ramach naszego Laboratorium opracowany został model rozpoznawania pisma ręcznego w programie Transkribus; pracujemy także nad narzędziami wspierającymi modernizację ortografii. Edycja ma ułatwić odbiorcy lekturę tekstu i jednocześnie dać dostęp do utrwalonych w rękopisie cech dawnego języka. Rozbudowany komentarz filologiczny odtworzy relacje pomiędzy *Moraliami* a zbiorem adagiów Erazma z Rotterdamu, z kolei objaśnienia językowe i rzeczowe ułatwią recepcję dawnego tekstu.

Wspomniana edycja korespondencji stanowi okazję do obmyślenia i przetestowania sposobu pracy z edycjami cyfrowymi powstającymi na podstawie edycji drukowanych. Książka Szymon Laks, Krystyna i Czesław Bednarczykowie. *Korespondencja* (Malik, red., 2018) to cenny wkład w dokumentację polskiego życia kulturalnego na emigracji w XX wieku. Szymon Laks, kompozytor, pisarz i były więzień Auschwitz, utrzymywał bliskie relacje z Bednarczykami, założycielami Oficyny Poetów i Malarzy w Londynie³. Ich korespondencja, obejmująca ponad 300 zachowanych listów, odzwierciedla nie tylko współpracę wydawniczą, lecz także przyjaźń i wspólne zaangażowanie w promowanie polskiej kultury na emigracji. W ramach prac nad edycją cyfrową testujemy m.in. sposoby konwersji plików programu InDesign do TEI XML. Projekt pozwoli też na stworzenie szablonu dla przyszłych edycji korespondencji publikowanych lub opracowywanych w ramach rozwijanej przez nas platformy.

Wszystkie realizowane edycje zostaną opublikowane w ramach Jagiellońskiej Platformy Cyfrowej. System przewiduje integrację

² Autorem komentarza do pierwszej centurii *Moraliiów* jest prof. Albert Gorzkowski.

³ Pracownia-Archiwum Oficyny Poetów i Malarzy działa przy Katedrze Edytorstwa i Nauk Pomocniczych na Wydziale Polonistyki UJ. Zachowane dokumenty i korespondencja są stopniowo opracowywane i udostępniane w serii *Materiały do Dziejów Oficyny Poetów i Malarzy* redagowanej przez prof. Janusza Gruchałę.

z zewnętrznymi zasobami (np. repozytoriami, słownikami, bazami danych) przez API oraz możliwość tworzenia własnej bazy komentarzy i adnotacji⁴.

Od strony technicznej planowany system będzie modułową platformą typu *open source*, przeznaczoną do publikacji i opracowywania cyfrowych edycji naukowych, korzystającą z rozwiązań TEI Publishera. Będzie działać na różnych platformach sprzętowych. System będzie zgodny z zasadą *single source publishing* – wszystkie dokumenty wyjściowe (HTML, LaTeX, ePUB, PDF itp.) będą generowane z tych samych danych źródłowych, zgodnie z jednolitą specyfikacją przetwarzania opartą na TEI Processing Model. Architektura systemu zakłada ściśle oddzielenie warstwy danych od warstwy prezentacji oraz możliwość niezależnego zarządzania poszczególnymi edycjami i projektami. System będzie wspierał kluczowe formaty XML używane w humanistyce cyfrowej – m.in. TEI, MEI, JATS i DocBook – oraz umożliwiał ich przetwarzanie, publikację i rozwój. Szczególnie istotnym dla edytorów elementem systemu będą gotowe modele aplikacji dla różnych typów publikacji, które pozwolą na szybkie publikowanie edycji zgodnych z wypracowanymi standardami i praktykami. Oprócz wskazanych powyżej: edycji z kilkoma formami podawczymi lub wersjami tekstu, edycji korespondencji, edycji z rozbudowanym komentarzem, planujemy opracowanie szablonów dla edycji krytycznej (z aparatem krytycznym lub wykazem odmian), edycji archiwalnych źródeł rękopiśmiennych oraz edycji dydaktycznej, uwzględniających znakowanie zjawisk z zakresu historii języka polskiego⁵.

Istotne znaczenie ma dla nas otwartość zarówno technologiczna, jak i prawna. Wszystkie komponenty systemu zostaną udostępnione

⁴ Rozwiązanie tego typu, wspomagające tworzenie obszernego komentarza edytorskiego, część twórców Laboratorium Edytorstwa Cyfrowego miała okazję przetestować przy okazji realizacji projektu „Naukowa edycja pism Piotra Skargi, cz. 2” (NPRH, nr 0262/NPRH9/H11/88/2021, kierownik: Magdalena Komorowska).

⁵ Opis kwestii technicznych zawdzięczam Magdalenie Turskiej.

na otwartej licencji, dzięki czemu będą mogły być rozwijane i wykorzystywane w nowych projektach. Prowadzimy poza tym działania edukacyjne: organizujemy szkolenia i warsztaty z zakresu edycji cyfrowej, narzędzi transkrypcyjnych i standardów kodowania.

Zakończenie

W obecnie zaplanowanym i realizowanym kształcie Jagiellońska Platforma Cyfrowa ma służyć przede wszystkim edycjom, które określamy jako typowe, a zatem większości cyfrowych edycji naukowych opracowywanych przez humanistów. Można oczywiście zgłaszać tu zastrzeżenia, że nie ma edycji typowej, że każda jest inna i jedyna w swoim rodzaju, bo dotyczy innego dzieła albo innych dokumentów. Z punktu widzenia edytora-naukowca, analizującego przypadki tekstowe i metody edytorskie, jest to oczywiście prawda. Niemniej, gdy spojrzeć na edycje naukowe z większego dystansu, w perspektywie środka przekazu albo publikacji akademickiej, oczywiste jest, że wyróżniamy je spośród innych opracowań m.in. na podstawie zestawu powtarzalnych elementów. Najłatwiej wskazać je na przykładzie edycji ukazujących się drukiem, które ciągle pozostają punktem odniesienia, gdy mowa o kryteriach naukowości. Oprócz tekstu wydawanego dzieła, podawanego czasem w kilku formach, edycje naukowe zawierają elementy będące dokumentacją działań edytorskich, jak zasady transliteracji czy transkrypcji, wykazy poprawionych błędów druku itd., a także mniej lub bardziej rozbudowany aparat naukowy, m.in.: wstępy, przedmowy, posłowania, objaśnienia, noty, wykazy wariantów i odmian, indeksy, słowniki i aneksy. Edycje w JPC, w pełni cyfrowe, będzie można wyposażać w każdy z tych elementów. O ile jednak ani funkcja, ani sposób przygotowania wstępu czy posłowania zasadniczo się nie zmienią w stosunku do edycji drukowanej, o tyle aparat krytyczny, indeks czy słownik

wyrazów archaicznych tworzone będą za pomocą innych narzędzi, a ich hipertekstowość, istniejąca w załączku również w druku, w środowisku cyfrowym zostanie zrealizowana w pełni⁶.

Przedstawiona tu krótko platforma to obecnie jedno z bardziej wszechstronnych przedsięwzięć infrastrukturalnych w zakresie edytorstwa naukowego w Polsce, wpisujące się również w trendy edytorskie na świecie. Nie chodzi tu bowiem wyłącznie o udostępnienie tekstów w formie cyfrowej, ale o stworzenie środowiska wspierającego cały proces opracowania i publikacji edycji online, od digitalizacji i transkrypcji, przez komentowanie, dodawanie objaśnień, identyfikację powiązań między źródłami czy tworzenie metadanych, aż po publikację. Celem jest zaprojektowanie i wdrożenie procesu publikacji cyfrowych edycji naukowych, dzięki czemu edytorzy-naukowcy będą mogli bez przeszkód wykorzystywać swoje kompetencje naukowe, ograniczając czas przeznaczony na rozwiązywanie kwestii technicznych i organizacyjnych. Projekty pilotażowe, za pomocą których tworzona jest platforma, to edycje tekstów literackich i dokumentów, łacińskich i polskich, współczesnych i dawnych, zróżnicowanych co do wymagań. Dzięki temu testowane rozwiązania są od razu konfrontowane z realnymi wyzwaniami różnych typów źródeł. Z jednej strony, dzięki współpracy z twórcami TEI Publishera i e-editiones platforma czerpie z dokonań i doświadczeń poprzedników na całym świecie, z drugiej, wypracowuje własne rozwiązania i modele.

Cyfrowe edytorstwo naukowe w Polsce w ostatnich latach nabiera rozpędu, tworząc stopniowo podstawy i przestrzeń do dyskusji opartej na konkretnych dokonaniach. Coraz wyraźniej jawią się też perspektywy jego rozwoju, m.in. te infrastrukturalne. Zanim możliwe będzie dyskusowanie o jego konsekwencjach dla recepcji i badań nad polską literaturą – zagadnieniami dla polonistów fundamentalnymi – musi jednak upłynąć jeszcze wiele czasu.

⁶ Wiele z naszych doświadczeń pokrywa się ze spostrzeżeniami edytorów-naukowców z całego świata, którzy podjęli prace edytorskie w środowisku cyfrowym (zob. O'Sullivan i in., 2023).

Literatura

- Bem P., 2016, *Dlaczego polskie edytorstwo naukowe nie istnieje*, „Teksty Drugie”, nr 1, s. 151–168.
- Bem P., 2020, „Tekst edytorski” czy „wieloautorski”? Kilka uwag o heterogeniczności edytorstwa naukowego, „Pamiętnik Literacki”, z. 4, s. 19–30.
- Bryant J., 2020, *Płynny tekst. Teoria zmienności tekstów i edytorstwa w dobie książki i ekranu*, przeł. Ł. Cybulski, Wydawnictwo IBL PAN, Warszawa.
- Cybulski Ł., 2014, *Krytyka tekstu i teoria dzieła. Jerome McGann wobec anglo-amerykańskiej tradycji edytorstwa naukowego*, Wydawnictwo IBL PAN, Warszawa.
- Cybulski Ł., 2016, *Przełom cyfrowy w edytorstwie naukowym a problem rozumienia tekstu. Przyczynek do dyskusji?*, w: *Tożsamość tekstu. Tożsamość literatury*, red. M. Prussak, P. Bem, Ł. Cybulski, Wydawnictwo IBL PAN, Warszawa, s. 205–223.
- Cybulski Ł., 2017, *Krytyka tekstu na rozdrożach. Anglo-amerykańska teoria edytorstwa naukowego w drugiej połowie XX w.*, Wydawnictwo IBL PAN, Warszawa.
- Hałaczekiewicz J., 2024, *Zastosowanie sztucznej inteligencji w edytorstwie naukowym przykład „Moralistów” Wacława Potockiego*, „Napis”, nr 30, s. 215–232.
- Komorowska M., 2025, *Cyfrowe edytorstwo naukowe w perspektywie procesu publikacji*, „Prace Polonistyczne”, nr 80, s. 13–28.
- Kruszewski W., 2021, *Dzieło horyzont działań edytorskich*, „Pamiętnik Literacki”, z. 1, s. 119–129.
- Kurzmeier M. i in., 2024, *Visualising the Catalogues of Digital Editions*, „The Journal of Electronic Publishing”, vol. 26 (1), s. 1–27, <https://doi.org/10.3998/jep.3569>.
- Malik J., red., 2018, *Szymon Laks, Krystyna i Czesław Bednarczykowie. Korespondencja*, Avalon, Kraków.
- McGann J., 2016, *Nowa respublica litteraria. Pamięć i nauka w wieku cyfryzacji*, przeł. P. Bem i in., Wydawnictwo IBL PAN, Warszawa.
- O’Sullivan J. i in. 2023, *Interviews About the Future of Scholarly Digital Editions* [data files], <https://www.dhi.ac.uk/data/c21editions> [dostęp: 22.04.2025].
- Ohge C., 2023, *Re-Experiencing Composition: Meditations on Digital Scholarly Editing at the “Melville Electronic Library”*, „Sztuka Edycji”, t. 23, nr 1, s. 15–27.
- Pierazzo E., 2019, *What Future for Digital Scholarly Editions? From Haute Couture to Prêt-à-Porter*, „International Journal of Digital Humanities”, no. 1, s. 209–220.

- Sahle P., 2016, *What is a Scholarly Digital Edition?*, w: *Digital Scholarly Editing. Theories and Practices*, eds. M.J. Driscoll, E. Pierazzo, Open Book Publishers, Cambridge, UK, s. 19–40, <https://www.openbookpublishers.com/books/10.11647/obp.0095> [dostęp: 27.02.2024].
- Shillingsburg P.L., 2020, *Od Gutenberga do Google'a. Elektroniczne reprezentacje tekstów literackich*, przeł. P. Bem, Wydawnictwo IBL PAN, Warszawa.
- Spadini E., Barabucci G., Turska M., 2017, *Data vs. Presentation. What is the Core of a Scholarly Digital Edition?*, w: *Advances in Digital Scholarly Editing: Papers Presented at the DiXiT Conferences in The Hague, Cologne, and Antwerp*, eds. P. Boot i in., Sidestone Press, Leiden, s. 25–33.
- Szleszyński B., 2023, *Krajobraz naukowego edytorstwa cyfrowego możliwości i wyzwania*, „Sztuka Edycji. Studia Tekstologiczne i Edytorskie”, nr 23 (1), s. 85–101.
- Szulińska A., 2023, *Pomiędzy światami. Anotacja semantyczna w naukowej edycji cyfrowej*, „Sztuka Edycji. Studia Tekstologiczne i Edytorskie”, nr 23 (1), s. 121–131.
- Szulińska A., 2024, *Manufaktura naukowych edycji cyfrowych. TEI Panorama*, <https://nplp.pl/artikul/manufaktura-naukowych-edycji-cyfrowych-tei-panorama/> [dostęp: 22.04.2025].
- TEI Consortium, *TEI P5: Guidelines for Electronic Text Encoding and Interchange*, 4.04.2023, <https://doi.org/10.5281/ZENODO.3413524>.
- Zimmerman E., Baumgartner R., 2024, *Handbuch Proto4DigEd: Prototypische Workflows für digitale wissenschaftliche Editionen (DSE)*, <https://digital-editions.pages.uzh.ch/proto4diged/handbook/> [dostęp: 22.04.2025].

Netografia

- ACDH-CH, 2025, Austrian Centre for Digital Humanities and Cultural Heritage, Österreichische Akademie der Wissenschaften, *Catalogue of Digital Editions*, <https://dig-ed-cat.acdh.oeaw.ac.at/> [dostęp: 22.04.2025].
- ARCHE, 2020, <https://arche.acdh.oeaw.ac.at/browser/> [dostęp: 22.04.2025].
- Biblioteka Literatury Staropolskiej i Nowołacińskiej, <http://neolatina.bj.uj.edu.pl/neolatina/> [dostęp: 11.03.2024].
- e-editiones.org, 2025, <https://www.e-editiones.org/> [dostęp: 22.04.2025].
- eLaborate, 2014, <https://elaborate.huygens.knaw.nl/> [dostęp: 22.04.2025].

- Herzog August Bibliothek, 2025, Kataloge und Digitale Bibliothek. Digitale Editionen, <https://www.hab.de/digitale-editionen/> [dostęp: 22.04.2025].
- JPC, 2024, Jagiellońska Platforma Cyfrowa, <https://labedyt.dhlab.uj.edu.pl> [dostęp: 23.04.2025].
- LEAF-VRE, 2024, The Linked Editing Academic Framework A Virtual Research Environment for the Humanities, <https://www.leaf-vre.org/> [dostęp: 22.04.2025].
- RIDE, 2025, Criteria for Reviewing Digital Editions and Resources. A Review Journal for Scholarly Digital Editions and Resources, <https://ride.i-d-e.de/reviewers/catalogue-e-criteria-for-reviewing-digital-editions-and-resources> [dostęp: 23.04.2025].
- Roselli Del Turco R., 2013, Edition Visualization Technology, <http://evt.labcd.unipi.it/> [dostęp: 22.04.2025].
- TEI Panorama, 2023, <https://tei.nplp.pl> [dostęp: 22.04.2025].
- TEI Publisher, 2025, <https://teipublisher.com/exist/apps/tei-publisher-home/index.html> [dostęp: 22.04.2025].
- TextGrid Consortium, 2006–2014, TextGrid: A Virtual Research Environment for the Humanities, textgrid.de [dostęp: 22.04.2025].
- Universitätsbibliothek Heidelberg, 2025, Digitale Editionen, https://www.ub.uni-heidelberg.de/publikationsdienste/digitale_editionen.html [dostęp: 22.04.2025].
- Urban-Godziek G., red., 2011, Biblioteka Literatury Staropolskiej i Nowołacińskiej, neolatina.bj.uj.edu.pl [dostęp: 23.04.2025].
- Urban-Godziek G., red., 2024, Neolatina Sarmatica, <https://neolatina.dhlab.uj.edu.pl> [dostęp: 23.04.2025].

MAGDALENA KOMOROWSKA – PhD, Department of Editing and Auxiliary Sciences, Faculty of Polish Studies, Jagiellonian University, Kraków, Poland / dr hab., Katedra Edytorstwa i Nauk Pomocniczych, Wydział Polonistyki, Uniwersytet Jagielloński, Kraków, Polska.

She is interested in the history of printing in Poland at the turn of the 16th and 17th centuries and the relationship between the printed book and the Catholic Reformation. She is also involved in the scholarly editing of early modern texts. She is a head of Digital Editing Lab at the Jagiellonian University and of a team developing a digital scholarly edition of the writings of Piotr Skarga (funded by the National Humanities Development Programme, 2022–2027). She is the

author of two monographs *Prolegomena do edycji dzieł Piotra Skargi* [Prolegomena to the Edition of Piotr Skarga's Works] (Kraków 2012) and *Piotrkowczykowie. Z dziejów drukarstwa krakowskiego przełomu XVI i XVII wieku* [Piotrkowczykowie. From the History of the Krakow Printing Industry at the Turn of the 16th and 17th Centuries] (Kraków 2023), as well as numerous scientific articles devoted to various aspects of the history of books in the Polish-Lithuanian Commonwealth (including the relationship between printing and Catholicism at the end of the 16th century, Jesuit publications, polemical pamphlets, and the typography of religious books).

Interesuje się historią drukarstwa w Polsce na przełomie XVI i XVII wieku oraz związkami książki drukowanej z reformacją katolicką. Zajmuje się również edytorstwem naukowym tekstów dawnych. Kieruje Laboratorium Edytorstwa Cyfrowego oraz zespołem opracowującym edycję naukową pism Piotra Skargi (finansowaną ze środków Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki, 2022–2027). Jest autorką książek *Prolegomena do edycji dzieł Piotra Skargi* (Kraków 2012) i *Piotrkowczykowie. Z dziejów drukarstwa krakowskiego przełomu XVI i XVII wieku* (Kraków 2023) oraz artykułów naukowych poświęconych różnym aspektom dziejów książki w Rzeczypospolitej Obojga Narodów (m.in. związkom druku z katolicyzmem pod koniec XVI wieku, publikacjom jezuickim, pamfletom polemicznym, typografii książek religijnych).

E-mail: magdalena.1.komorowska@uj.edu.pl